

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Filosoofia ja semiootika instituut
Filosoofia osakond

Triinu Eesmaa

Fenomenilise teadvuse ja intentsionaalsuse lahutamatus

Bakalaureusetöö

Juhendaja: vanemteadur Bruno Mölder (PhD)

Tartu 2015

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1 Fenomeniline teadvus.....	5
2 Intentsionaalsus.....	8
3 Fenomenilise teadvuse ja intentsionaalsuse lahutatamine vaimufilosoofias.....	9
4 Fenomenilise teadvuse ja intentsionaalsuse lahutamatus.....	12
4.1 Intentsionalism.....	13
4.1.1 Läbipaistvus.....	14
4.1.2 Überpööratud spekter.....	16
4.1.3 Fenomeniline karakter kui objektiivne omadus.....	17
4.2 Fenomeniline intentsionaalsus.....	18
4.2.1 Introspektiivne tuvastatavus.....	21
4.2.2 Intentsionaalsuse mitterelatsiooniline käsitus.....	24
4.2.3 Fenomenilised teisikud.....	25
Kokkuvõte.....	29
Kirjandus.....	31
Summary.....	35

Sissejuhatus

Analüütilises vaimufilosoofias tähistab fenomeniline teadvus teadvustatud vaimunähtuste „mismoodi see on” (*what-it-is-like*) kogemust. Intentsionaalsus tähendab aga vaimuseisundite suunatust, nende võimet käia millegi kohta ehk omada sisu. Fenomenilist teadvust ja intentsionaalsust on vaimufilosoofias käsitletud üldiselt pigem lahutatavatena. Intentsionaalsust on nähtud infotöötlusprotsessina, millele on võimalik anda seletus komputatsiooniliste ja neuraalsete mehhanismide kaudu. Teadvuse fenomenilisust on aga peetud teadvuse raskeks probleemiks, mida komputatsiooniliste ja neuraalsete mehhanismide kaudu seletada ei saa (Chalmers 1995). Alles viimastel aastakümnetel on vaimufilosoofiasse ilmunud teooriaid, mis ei pea õigeks nende vaimu aspektide vahele terava joone tõmbamist.

Need teooriad võib laias laastus jagada kaheks. Esimesed on esituslikud ehk intentsionalistlikud teadvuse teooriad, mis käsitlevad vaimuseisundite fenomenilisi omadusi esituslikena. Vaimuseisundi intentsionaalsus võrdsustatakse intentsionalismis sellega, mida vaimuseisund esitab. Teine teooria, mis fenomenilist teadvust ja intentsionaalsust lahutamatuks peab, on fenomenilise intentsionaalsuse teooria, mis kaitseb arusaama intentsionaalsusest kui fenomenilisel teadvusel põhinevast.

Töö eesmärk on vaadelda, kuidas need kaks lähenemist teadvuse ja intentsionaalsuse omavahelist seost käsitlevad ning kaitsta arusaama fenomenilisest teadvusest ja intentsionaalsusest kui lahutamatuks nähtustest. Tuuakse välja argumente kummagi teooriate grupi käsitluse poolt ja nende vastu ning hinnatakse esitatatud argumente.

Töö struktuur on järgnev. Esimeses osas kirjeldan fenomenilise teadvuse mõistet lähemalt. Teises osas annan pögusa ülevaate intentsionaalsuse mõistest. Kolmandas osas kirjeldatakse fenomenilise teadvuse ja intentsionaalsuse lahutamise aluseid vaimufilosoofias. Neljandas osas käsitletakse teooriaid, mis fenomenilist teadvust ja intentsionaalsust lahutamatuks peavad. Peatükis 4.1 käsitletakse intentsionalismi. Alapeatükis 4.1.1 läbipaistvuse argumenti, mida kasutatakse intentsionalistliku seisukoha kaitsmiseks ja argumente läbipaistvuse idee vastu. Alapeatükis 4.1.2 kirjeldatakse ümberpööratud spektri argumente intentsionalismi vastu

ja alapeatükis 4.1.3 tuuakse välja probleeme, mis kaasnevad kogemuse fenomenilise karakteri käsitlemisega objektiivse omadusena. Peatükis 4.2 käsitletakse fenomenilise intentsionaalsuse teooriat. Alapeatükkides 4.2.1 ja 4.2.3 käsitletakse argumente fenomenilise intentsionaalsuse poolt ja hinnatakse esitatud argumente. Alapeatükis 4.2.2 kirjeldatakse üht võimalikku intentsionaalsuse mitterelatsioonilist käsitlust.

1 Fenomeniline teadvus

Teadvuse mõiste koondab endasse palju erinevaid tähendusi, kuna ükski teadvuse teooria ei ole üldiselt omaks võetud. Kõneldakse seisunditeadvusest kui vaimuseisundite omadusest olla teadvustatud ja olenditeadvusest kui tervete organismide teadvusel olemise võimest. Kummagi mõiste all on võimalik eristada konkreetsemaid teadvuse aspekte. Tihti eristatakse Ned Blockist lähtudes ligipääsuteadvust, mis puudutab seda, kas ja kuidas organism kasutab ja pääseb ligi infole, mis tema vaimus leidub, ja fenomenilist teadvust, mis seisneb kvalitatiivses või fenomenilises kogemuslikkuses, mis subjekti teadvuses esineb. (Van Gulick 2014) Analüütilises filosoofias on erinevatest teadvusekäsitlustest kõige kesksemal kohal just fenomeniline teadvus.

Teadvuse käsitlemisel on oluline märkida selle subjektiivsust. Ühelt poolt väljendub subjektiivsus selles, et subjektil on iseenda teavusseisunditele eriline episteemiline ligipääs võrreldes kolmandate isikutega. See märgib asjaolu, et teadmist enda vaimuseisundite kohta on käsitatud kui otsest ja vahetut, kuivõrd seda pole teistest teadmistest järelduslikult tuletatud. Teisalt väljendub teadvuse subjektiivsus esimese isiku perspektiivis, mis fenomeniliste seisunditega kaasneb, kuna nende kogemine eeldab subjekti, kelle vaatepunktist see kogemus lähtub. Teadvusseisundi sisu, siin pigem fenomenilise karakteri kui intentsionaalsuse tähenduses sõltub sellest, kuidas asjad subjekti vaatepunktist tunduvad. (Kim 2006) Subjektiivsus kuulub paratamatult fenomenilise teadvuse juurde.

Teadvuse fenomenilisus tähistab teadvustatud vaimunähtustele omast subjektiivset „mismoodi see on” (*what-it-is-like*) kogemust. Võttes aluseks vaimufilosoofias levinud fenomenoloogia mõiste, on vaimuseisund fenomeniline, kui selle läbielamisega kaasneb subjektiivne kvaliteet, fenomeniline karakter, mida nagelliku käsitluse järgi ei ole võimalik kirjeldada füüsiliste protsesside keeles kellelegi, kes seda kogenud ei ole. Näiteks kohvi maitsmisega kaasneb eriline kvaliteet, mis eristab seda teistest maitsetest, selle aroom, tumepruun värvus ja tassi soojus on samuti omamoodi fenomenilise „tundega”. Fenomeniliselt teadvustatud vaimuseisundite alla kuuluvad välised tajud, sisemised aistingud nagu valu või nälg, emotsioonid ja tujud (Tye 1995). Kognitiivsetele seisunditele nagu

uskumused ja konatiivsetele seisunditele nagu soovid üldiselt fenomenilisust ei omistata, või väidetakse, et see, mis näib nende puhul fenomeniline, tuleneb teiste seisundite fenomenilisusest. Samas leidub ka autoreid (nt Horgan & Tienson 2002; Pitt 2004), kes omistavad iseseisva fenomenoloogia ka kognitiivsetele ja konatiivsetele seisunditele.

Vaimufilosoofiasse jõudis fenomenilise teadvuse idee peamiselt tänu Thomas Nagelile (1974), kes osutas asjaolule, et meil ei ole kõrvaltvaatajatena võimalik päriselt teada, mis tunne on olla mõni teine olend, antud juhul nahkhiir, ehkki võime teada kõiki fakte tema närvisüsteemi talituse kohta. Seda, miks vaimsete protsessidega fenomeniline karakter kaasneb ja miks fenomeniline karakter on just selline nagu ta parajasti on, ei ole suudetud rahuldavalt seletada. Näiteks valu uurimise puhul võib eristada kaht aspekti. Ühelt poolt käivad valuga kaasas neuraalsed mehhanismid, mida on võimalik teaduslikult uurida. Teisalt jääb ka selliste mehhanismide tuvastamise järel üle küsimus, et miks nende käivitumisel tegib valukogemus. See probleem on nimetatud teadvuse raskeks probleemiks, kuna sellele, erinevalt kergetest probleemidest, mida teadvus pakub, ei paista leiduvat lahendust komputatsiooniliste ja neuraalsete mehhanismide kirjelduses (Chalmers 1995). Kerged probleemid seisnevad infotöötluslike protsesside, mille hulka on arvestatud ka intentsionaalsust, kirjeldamises, raske probleem tegeleb aga sellega, miks ja kuidas fenomeniline karakter infotöötlusprotsessidega kaasneb.

Teadvuse teooriad, mis pööravad tähelepanu teadvuse fenomenilisele aspektile, pakuvad omamoodi lahendusi teadvuse raskele küsimusele. Sellised teooriad võib jagada reduktsionistlikeks ja antireduktsionistlikeks. Antireduktsionistlikud teooriad väidavad, et fenomenilist teadvust ei ole võimalik taandada füüsikalistele mõistetele. See tähendaks, et fenomeniline on ontoloogiliselt fundamentaalne omadus füüsikalise kõrval. Reduktsionistlikud teooriad püüavad fenomenilist teadvust seletada füüsikaliste mõistete kaudu, kasutades fenomenilise karakteri redutseerimiseks mõnda vaimu mittefenomenilist omadust. Tavaliselt seletatakse fenomenilist karakterit vaimuseisundi funktsionaalse rolli või esitusliku sisu kaudu. Funktsionaalsele rollile, mis on antud vaimuseisundi põhjuste ja tagajärgede hulgaga, ja vaimuseisundi esituslikule sisule rakendatakse omakorda täielikult füüsikalistlikku käsitlust. (Kriegel 2006)

Käsitlen oma töös kahte teooriate gruppi: intentsionalismi ja fenomenilise intentsionaalsuse teooriaid. Intentsionalismi puhul on tegu reduktsionistliku teooriaga, fenomenilise intentsionaalsuse teooriat võib pidada antireduktsionistlikuks, kuid mitte tingimata. Fenomenilise intentsionaalsuse teooria pooldajad on osutanud asjaolule, et fenomeniline intentsionaalsus võib olla naturalismiga kooskõlas, ehkki intentsionaalsust ei käsitleta esituslikuna (Mendelovici & Bourget 2014). Kuna keskendutakse küsimusele, kas fenomeniline teadvus ja intentsionaalsus on lahutatavad, käsitletakse neid teooriaid peamiselt sellest aspektist lähtuvalt, jättes kõrvale nende võrdluse muudest külgedest.

Fenomenoloogia mõistet kasutatakse vaimufilosoofias erinevalt selle tähendusest fenomenoloogias kui filosoofiaharus. Kui analüütilises filosoofias tähistatakse sellega pelgalt esimese isiku kirjeldust kogemuse „mismoodi see on” aspektist, siis fenomenoloogial kui filosoofiaharul ja meetodil on palju laiem ulatus. Fenomenoloogia ei põhine ainult introspektsioonil ja selles valdkonnas uuritakse filosoofilise argumentatsiooni teel esimese isiku perspektiivist kogemuse struktuure, milles on oluline roll ka intentsionaalsusel. Fenomenide valdkonda ei saa fenomenoloogide arvates käsitleda vaid vaimus paiknevana, kuivõrd vaimse ja välise lahutamine ei ole teadvuse uurimisel asjakohane. (Gallagher & Zahavi 2012: 22–23; Smith 2013) Analüütiline filosoofia erinevalt fenomenoloogiast kui filosoofiaharust on fenomenilise ja intentsionaalse üksteisest lahutanud ning neid lausa vastandanud.

Fenomenilist teadvust iseloomustavat „mismoodi see on” tunnet omistatakse üsna üksmeelselt tajuseisunditele ja emotsioonidele, samas kui propositsiooniliste hoiakute fenomenilisust on pigem eitatud (Zahavi 2005). Selline käsitlus lubab fenomenilistele seisunditele vaimus vastandada intentsionaalsed seisundid, nii et tekib kaks eraldiseisvat ja lahutatavat vaimse elu valdkonda: fenomeniline ja intentsionaalne. Seda, miks fenomenilist teadvust ja intentsionaalsust lahutatakse, käsitletakse töö kolmandas osas põhjalikumalt.

2 Intentsionaalsus

Intentsionaalsus tähendab kõige üldisemalt suunatust või millegi kohta käimist. Esmajoones tähistab see mõiste aga just vaimunähtuste võimet olla suunatud, esitada või käia mõne asja, objekti, sündmuse, asjaolu kohta. Vaimuseisundid, millele tavaliselt intentsionaalset sisu omistatakse, on propositsioonilised hoiakud, nagu uskumine, teadmine ja soovimine. Need on seisundid, mis alati suhestuvad mingi propositsiooniga, olles seega alati intentsionaalsed. Näiteks on võimatu uskuda, ilma et usuks sealjuures millessegi. Seevastu näiteks tajude ja emotsioonide intentsionaalsus ei ole nii laialdaselt tunnustatud.

Intentsionaalsuse uurimisel on viimase aja filosoofias laialdaselt omaks võetud tugevalt eksternalistlik seisukoht, mille järgi vaimuseisundite sisu sõltub konstitutiivselt kindlatest välistest seostest keskkonnaga. Selle eelduse alusel on püütud intentsionaalsust naturaliseerida. Selleks tuleks tuvastada loomulik seos, mis ühendab ajuseisundeid väliskeskkonnas toimuvaga siis, kui ajuseisundid representeerivad välismaailmas toimuvat. Tüüpiliselt peetakse selleks seoseks jälil-olemise suhet, kus sisemised seisundid sõltuvad kindlate väliste tingimuste olemasolust, kannavad nende kohta infot või on mingil muul moel nendega vastavuses. (Kriegel 2013; Mendelovici & Bourget 2014).

Peale teooriate, mis fenomenilist teadvust ja intentsionaalsust lahutavad, käsitleb intentsionaalsust jälil-olemise suhtena ka intentsionalism. Fenomenilise intentsionaalsuse teooria kaitsjad on sellisele käsitlusele vastu vaieldnud ja pakkunud välja erinevaid alternatiive, nimelt adverbialistliku ja kõrgema järgu intentsionaalsuse teooriad, mille raames intentsionaalsus ei nõua mingisuguse välise objektiga seoses olemist (Kriegel 2011). Probleme, mis kaasnevad intentsionaalsuse relatsioonilise käsitlusega, käsitletakse edaspidi. Punktis 4.2.2 kirjeldatakse ühte võimalikku alternatiivset käsitlust: adverbialistlikku intentsionaalsuse teooriat.

3 Fenomenilise teadvuse ja intentsionaalsuse lahutatamine vaimufilosoofias

Analüütilises vaimufilosoofias on fenomenilist teadvust ja intentsionaalsust üldiselt käsitletud üksteisest eraldiseisvatena. Eespool puudutati fenomenilise ja intensionaalse lahutamise põhjuseid juba põgusalt, kuid see osa annab täpsema ülevaate nende eraldikäsitlemise alustest. Fenomenilist teadvust ja intentsionaalsust on käsitletud üksteisest lahus ühelt pool praktilistel kaalutlustel. Nimelt pole intentsionaalsust nii keeruliseks probleemiks peetud kui teadvuse fenomenilisust. Teisalt on arvatud, et vaimuseisundite intentsionaalsus ja fenomenilisus ongi ontoloogilises mõttes üksteisest eraldiseisvad ja lahutatavad nähtused.

Kogemuse fenomenilisuse ja intentsionaalsuse eraldiseisvateks nähtusteks pidamise juured on naturalistlikus hoiakus, mis kaasaegses filosoofias valitseb. Igasuguste vaimunähtuste uurimise puhul on naturalismi taustal oluline nende kooskõla teaduslike teadmistega ehk nende naturaliseerimine. Selle saavutamiseks on püütud tegeleda vaimu järkjärgulise reduktsiooniga. Seoses funktsionalistlike käsitluste ja kognitiivteaduste esiletõusuga levis arusaam, et vaimunähtusi on võimalik lõpuni lahti seletada kui infotöötlusprotsesse (Laanpere 2011).

Samas on püüde teadvust redutseerida viinud arusaamale, et teadvusel on kaks külge: fenomeniline ja intentsionaalne, mis on üksteisest lahutatavad. On arvatud, et intentsionaalsuse seletamiseks ei pea tingimata tegelema teadvuse fenomenilise küljega. Chalmersi (1995) teadvuse kerged probleemid ehk kognitiivsed võimed või funktsioonid, mille hulka kuulub implitsiitselt ka intentsionaalsus, alluvad tema käsitluse kohaselt teaduslikule seletusele, kuna neid on võimalik kirjeldada komputatsiooniliste või neuraalsete mõistete kaudu. Chalmersi eristuse järgi saab intentsionaalsusele anda funktsionaalse seletuse, samas kogemuse fenomeniline aspekt jääb seletamata ka pärast kõigi funktsionaalsete mehhanismide kirjeldamist.

Chalmersi seisukoha järgi ei ole fenomenilisus redutseeritav, kuid intentsionaalsus on. Vaimunähtused ei ole tema käsitluse kohaselt funktsionalislikul viisil lõpuni kirjeldatavad

nagu funktsionalistlik seisukoht ette näeb. Kogemuse fenomenilise külje esiletõstmine on vastus levinud arusaamale, et vaim on pelgalt infotöötlusprotsesside kogum (Laanpere 2011). Samas lubab Chalmers ikkagi reduktsionistidele liiga palju, kui väidab, et intentsionaalsus on kerge probleemina redutseeritav. Kui intentsionaalsus on pelgalt infotöötlusprotsess ja infotöötlusprotsessid võivad iseloomustada igasuguseid süsteeme, ka teadvuseta, siis ainus, mis jääb teadvusele eriomaseks, on fenomenilisus. Samas teadvuse fenomenilisus jäetakse funktsionalistlike käsitluste poolt kõrvale kui epifenomeniline ja redutseerimatu. (Zahavi 2005: 302–303) See, mida on käsitletud fenomenilise teadvusena, on tihti olnud justkui funktsionalistlikult redutseeriva seletuse ülejääk, ning selle redutseerimise suhtes on olnud pigem pessimistlikud (Van Gulick 1995).

Kuivõrd analüütilises filosoofias on levinud vaimse valdkonna defineerimine funktsionalistlikult, peetakse vaimuseisundite ja -protsesside määratlevaks tunnuseks pigem intentsionaalsust, kui nende esinemist fenomenilises teadvuses. Intentsionaalsust on siinkohal käsitletud eelkõige esitusliku sisuna. Tunnistatakse selliste seisundite ja protsesside olemasolu, millel on küll esituslik sisu, ent kuna subjektile puudub neile teadvuslik ligipääs, ei saa rääkida nende seisundite fenomenilisusest. (Laanpere 2011) Siinkohal võib välja tuua David Marri (1982) nägemistaju teooria sketšid, aga ka näiteks teadvustamata uskumused. Kui vaimne on ennekõike see, millel on esituslik sisu ja mille funktsionaalset rolli on võimalik kirjeldada, on mõistetav, et teadvuse käsitlemine võib sellises raamistikus jääda eraldiseisvaks ja kõrvaliseks.

Üks argument, mida on kasutatud, näitamaks fenomenilise teadvuse lahutatavust muudest vaimsetest protsessidest, ütleb, et võime kujutleda filosoofilisi zombisid, kes on meie füüsilised ja funktsionaalsed koopiad ning kes on väliselt meist täiesti eristamatud, kuid kellel puudub teadvus. Seda, kas filosoofilisi zombisid on tõepoolest võimalik ette kujutada, võib seada küsimuse alla. Kuigi teame vaimuseisundeid, mis ei ole teadvustatud, ei ole kindel, et on võimalik kujutleda meiesarnaseid olendeid, kelle puhul ükski vaimuseisund ei ole teadvustatud, kuid kelle käitumine ei erine teadvusel olemisest omast millegi poolest. Teisalt on kaheldav ka see, kas zombide kujuteldavusest järeldeb nende võimalikkus. On võimalik, et suudame kujutleda nähtusi, mis pole mõne meile teadmata asjaolu tõttu võimalikud.

Fenomeniline teadvus näib olevat põhjusliku mõjuga. Kui meile pakutakse roiskunud

toitu, jätame selle söömata fenomeniliste kvaliteetide tõttu, mis selle lõhn, välimus ja maitse pakuvad. Juhul, kui me ei märka vanaks läinud toidu juures neid omadusi, mis fenomenilises teadvuses esinevad, võime seda süüa ja haigestuda. Kas on tõesti võimalik ette kujutada, et keegi, kes neid kvaliteete ei koge, reageeriks sellele toidule samamoodi nagu meie? Võib väita, et zombi suudab esitada toitu roiskununa, ilma et kogeks ühtegi kvaliteeti, kuid on küsitav, mille alusel ta seda teeb, kui mitte nendesamade kvaliteetide. Vajab eraldi seletust, miks nad sellises olukorras meiega samamoodi käituksid. Samas kui nende käitumine sellistes olukordades meie omast erineb, ei saa neid pidada teadvusega olenditest eristamatuteks.

4 Fenomenilise teadvuse ja intentsionaalsuse lahutamatus

Intentsionaalsuse mõiste iseenesest on tuletatud Franz Brentanolt, kes pidas intentsionaalset sees-eksisteerimist (sks k. *Inexistenz*) psüühiliste nähtumuste valdkonda defineerivaks tunnuseks. Brentano intentsionaalne sees-eksistents on kõigile vaimsetele seisunditele omane suhe objektiga, mille all ta ei pidanud tingimata silmas midagi välist ja reaalselt (Brentano 2006). Ta ei jaga vaimuseisundeid fenomenilisteks ja intentsionaalseteks, nagu analüütilises filosoofias on tehtud. Nagu esimeses osas kirjeldatud, võtsid analüütilised filosoofid intentsionaalsuse ja ka teadvuse uurimisel mõlemad mõisted aluseks sootuks vaesemas tähenduses. Ometi on ka analüütilises filosoofias viimastel aastakümnetel kerkinud esile seisukohti, mille järgi teadvus ei ole intentsionaalsusest lahutatav.

David Chalmers (1997: 17-19) nendib mõned aastad pärast teadvuse raske ja kerge küsimuse eristamist, et intentsionaalsus on fenomenoloogiaga seotud ja intentsionaalsuse täielikuks analüüsiks on vaja arvesse võtta kogemuse fenomenilist karakterit. Näiteks uskumuste puhul võib fenomenilisus omada põhjuslikku mõju. Kuid kui tunnistada, et vaimsete funktsioonide täielikuks analüüsiks on vaja arvestada subjektiivse kogemusega, tekib küsimus, et kas teadvuse raske ja kerge probleemi eristus on ikka põhjendatud. Võib oletada, et hoopis intentsionaalsusel on selline subjektiivne aspekt, mis teeb selle osaks raskest küsimusest ja seetõttu ei allu ka intentsionaalsus reduktsioonile (Zahavi 2005: 313).

Kaks seisukohta, mille järgi fenomenilist teadvust ei ole võimalik intentsionaalsusest lahutada, on esituslik teadvuse teooria ja fenomenilise intentsionaalsuse teooria. Erinevalt Lycanist (2015), kes käsitleb fenomenilise intentsionaalsuse teooriaid kitsaste esituslike teooriatena, leian, et esituslikke teooriaid ja fenomenilise intentsionaalsuse teooriaid tuleb selgelt eristada. Seda esmalt selle tõttu, et fenomenilise intentsionaalsuse teooria kaitsjad ise eristavad enda seisukoha esituslikest teooriatest (nt Horgan & Tienson 2002, Kriegel 2011). Teisalt on nende teooriate lähtekohad ja eesmärgid väga erinevad. Intentsionalism lähtub intentsionaalsusest, fenomeniline intentsionaalsus aga seab esikohale just fenomenilise teadvuse. Intentsionalistid püüavad fenomenilist teadvust naturaliseerida. Nad käsitlevad tihti intentsionaalsust ja sellega koos fenomenilist karakterit laiana, see tähendab, et nende arvates määravad intentsionaalse sisu tegurid väljaspool subjekti. Fenomeniline intentsionaalsus

pooldab aga intentsionaalsuse käsitlemist eelkõige subjekti seesmistest omadustest määratuna.

4.1 Intentsionalism

Esituslikud teadvuse teooriad püüavad teadvust seletada intentsionaalsuse kaudu, kusjuures intentsionaalsus võrdsustatakse esitusliku sisuga. Selliseid teooriaid nimetatakse ka intentsionalistlikeks, kuna nad omistavad intentsionaalsuse kõigile vaimuseisunditele. Vaimuseisundi fenomeniline karakter põhineb selle teooria kohaselt intentsionaalsel sisul või on sellega identne. Seda, et fenomeniline karakter põhineb intentsionaalsusel, väidab nõrk intentsionalism (Chalmers, Block), fenomenilise karakteri identsust aga tugev intentsionalism, mille peamised kaitsjad on Tye, Dretske ja Lycan. Piirdun siinkohal tugeva intentsionalismi käsitlemisega. Tugev intentsionalism väidab, et teatud sorti esituslikust sisust piisab meeleliste kvaliteetide jaoks, nii et meeleliste kvaliteetide seletuseks ei ole vaja muud sorti omadusi peale esituslike. (Lycan 2015) Samas ei piisa igasugusest esituslikust sisust fenomeniliseks teadvuseks, kuna on ka teadvustamata vaimuseisundeid, millel on esituslik sisu.

Esituslikud teooriad taotleavad kooskõla materialistlike püüdlustega. Nende eesmärk on näidata, et nagu intentsionaalsust, saab esituslikult käsitleda ka teadvust ja seega lepitada teadvus naturalismiga. Kui meelelised kogemused oleks võimalik ära seletada esitusliku sisu kaudu, siis fenomenilise teadvuse probleem justkui kaoks ja vaimse valdkond oleks tervikuna naturalistlikult ära seletatud. Intentsionalismi järgi määravad igasuguse kogemuse esituslikud omadused täielikult ära selle fenomenilise karakteri ja igasugune erinevus fenomenilises karakteris ühe tajumodaalsuse raames tuleneb esitusliku sisu erinevusest (Byrne 2001).

Meelelised kvaliteedid on esitusliku teooria kohaselt vaimuseisundite poolt esitatavate objektide esituslikud omadused ehk intentsionaalsed sisud. See, kuidas asjad meile meelelisel tasandil tunduvad põhineb omadustel, mida meeled esitavad asjadel olevat (Dretske 1995). Kui kogeme rohelist õuna, siis selle kogetud rohelisus on lihtsalt õunale omane rohelisus, aga mitte kogemuse enda omadus. Kogemus on selles mõttes läbipaistev, et kõik kogetavad omadused on kogetavate objektide, mitte kogemuse enda omadused. Intentsionalistliku teooria kohaselt on kõik vaimuseisundid, sealhulgas valud ja emotsioonid, millele muidu pole

intentsionaalsust omistatud, esitusliku sisuga. Valud esitavad näiteks Tye (1995: 111–119) käsitluses vigastusi või häireid ja nende asukohta kehas ning erinevad kehalised aistingud nagu nälg, sügelused, kuumatunne jne esitavad erinevaid muutusi kehas. Emotsioonid esitavad kehalisi muutusi, mis vahendavad reaktsioone, kutsudes esile iseloomulikke käitumist. (Tye 1995: 130)

Tüüpiliselt eeldame taju puhul, et see esitab mõnda objekti, mis on meie suhtes väline ja eraldiseisev. Õuna rohelisus esitab tegeliku õuna rohelisust, kui tegu on veriidilise kogemusega. Vaimus võidakse asju muidugi esitada ka mitteveriidilisel moel, nii et esitus ei vasta välisele füüsilisele tegelikkusele, näiteks rohelist õuna esitatakse punasena. Samas võib kujutleda olukorda, kus kogetakse õuna, mida päriselt ei olegi, näiteks hallutsinatsiooni või järelkujutise puhul. Mida meie kogemus sellisel puhul esitab? Intentsionalismi järgi on hallutsinatoorses olukorras tajutud roheline õun mitte tegelik, vaid pelgalt intentsionaalne objekt ja tema kvalitatiivsed omadused kuuluvad nende mittetegelike objektide juurde. Õun ja selle rohelisus on pelgalt intentsionaalsed sisud. Järelkujutise puhul esitatakse tajus värvilist laiku, millele ei vasta tegelikkuses ühtegi rohelist laiku ja mis kujutab endast seetõttu samuti pelgalt intentsionaalset objekti. (Lycan 2015)

4.1.1 Läbipaistvus

Intentsionalismi kaitstakse läbipaistvuse idee toetudes. Kogemuse läbipaistvus seisneb selles, et kogemuse üle reflekteerides märkame vaid kogemusobjekte, mitte kogemust ennast. Kui pöörame tähelepanu oma kogemusele, tuvastame kohe välised objektid ja asjaolud, kogemus ise jääb aga meie pilgu eest varjatuks. Me ei suuda kogemuse juures avastada omadusi, mis ei kuulu kogetavate asjade juurde. Näiteks ruumiliste objektide kuju ja värvi kogemisele tähelepanu pöörates tajume kuju ja värvi kui väliste objektide omadusi ega ole võimelised eristama kogemuses omadusi, mis ei kuulu objektide juurde. Seega ammendavad kogemuse objekte esitavad omadused kogemuse. Läbipaistvuse idee võib argumendina esitada järgneval moel. (i) Kui tajuseisundil on peale esituslike omaduste veel vaimseid omadusi, siis on nad introspekteritavad. (ii) Introspektsioonis ei ilme selliseid vaimseid omadusi, mis ei ole esituslikud. Järelikult on kõik tajuseisundi vaimsed omadused esituslikud. (Lycan 2015)

Teise eelduse vastu esitatakse näidetena vaimseid omadusi, mis ei ole paista olevat esituslikud. Block (1996: 35-36) leiab, et me oleme võimalised pöörama tähelepanu „vaimsele värvile”, infokandjale, mille alusel meie taju esitab seda, mida ta esitab. See ei ole iseenesest esituslik omadus. Bach-y-Rita ühendas eksperimendi korras kaamera taktiliseid aistinguid tekitava seadmega, mis asetati pimedate katsealuste seljale. Tavaliselt pöörasid katsealused tähelepanu sellele, mida nad naha kaudu kogesid, mitte puudutustele endile. Kuid nad olid võimalised panema tähele ka puudutusi endid. Seega suutsid katsealused introspekteerida kogemuse mitteesituslikke omadusi. Block (1996) leiab, et me oleme ka tavaliste meelte puhul võimalised pöörama tähelepanu kogemusele, mille kaudu me kogemuse objekte tajume. Veel üks nähtus, millel näib olevat fenomeniline karakter ilma esitusliku sisuta, on udune nägemine. Kui näeme uduselt, oleme võimalised peale esitatava ka udususele tähelepanu pöörama. Tye (1995: 157–8) pakub välja lahenduse udususe probleemile: udusus esitab seda, et miski näib olevat uduste piirjoontega või hoopiski seda, et piirjoonte asukoht on kindlaks määramata. Intentsionalism otsib nähtustele, mida läbipaistvuse idee vastu esitatakse, süstemaatiliselt lahendusi. Igale sellisele nähtusele püütakse leida esituslikku sisu.

Gallagher ja Zahavi (2012: 135–6) teevad läbipaistvuse argumendi kohta tähelepaneku, et võib eristada kaks viisi, kuidas küsida „mismoodi see on?” Võib küsida, millised on kogetava objekti omadused, teisalt võib küsida, millised on objekti kogemise omadused. See, milline objekt subjektile tundub ja milline tundub objekti kogemine subjektile, on erinevad nähtused. Kogemus on alati mingist aspektist, see pole kunagi lihtsalt objektist. Kogemuse aspektilisus seisneb selles, et kohtame objekte subjektiivses kogemuses erinevatel viisidel: tajus, uskumustes, soovides, otsustustes jne. Tajukogemused pärinevad erinevatest meeltest, millel on samuti aspektiline mõju. Esimese küsimusega küsitakse välise objekti kohta, teisega aga kogemuse subjektiivsete aspektide kohta. Esituslikud omadused ei ammenda kogemuse subjektiivsust. Fenomeniline teadvus ei esita mitte ainult maailma, vaid ka subjektiivset kogemuslikkust. Intentsionalistlik lähenemine ignoreerib subjektiivsust, mis fenomenilises teadvuses paratamatult sisaldub. Oma teadvusliku kogemuse uurimisest ei saa järeldada, et fenomeniline redutseerub esituslikule sisule. Selle asemel võib avastada, et intentsionaalsusel on subjektiivne aspekt, mis teeb selle osaks raskest probleemist.

Võib öelda, et tõenäoliselt läbipaistvus ei näita seda, mida intentsionalistid arvavad. Nimelt püüavad intentsionalistid oma lahendusega vältida teadvuse rasket probleemi, sest nende käsitlese järgi fenomenilisus on võimalik redutseerida funktsionaalsetele või põhjuslikele suhetele. Kuid rasket probleemi ei ole võimalik vältida, kui fenomenilised omadused samastatakse väliste objektide omadustega, kuna raske probleem ei seisne selles, justkui leiduksid mingid mittefüüsilised omadused, mida saab kogeda. Küsimus on hoopis selles, kuidas toimib subjektiivne kogemus ja kuidas objektid subjektiivse kogemuse kaudu meile ilmnevad. (Gallagher & Zahavi 2012: 135)

4.1.2 Ümberpööratud spekter

Kui esituslikud teadvuse teooriad on korrektsed, siis ei saa esineda erinevusi meelelistes kvaliteetides ilma esitusliku erinevuseta (Lycan 2015). Argumendid intentsionalismi vastu püüavad tavaliselt näidata, et sellised sellised erinevused on võimalikud. Intentsionalismi pooldajad peavad toime tulema ümberpööratud spektri argumentidega. Ümberpööratud spektri argumendid väidavad, et intentsionaalne sisu ja fenomeniline karakter võivad varieeruda üksteisest sõltumatult. Võime ette kujutada, et kahe isiku kogemusel on samasugune esituslik sisu, kui mõlema sisu on näiteks punane, aga erinev fenomeniline karakter, kui üks kogeb sealjuures punast ja teine rohelist (Block 1996). Kui püüda seletada fenomenilist teadvust funktsionaalselt, on ümberpööratud spektri võimalikkus probleemiks, kuna funktsioon on mõlemal juhul sama ega suuda fenomenilist erinevust ära seletada.

Üks variatsioon sellisest argumendist käib ümberpööratud maa kohta ja peaks näitama, et sama fenomenilise karakteriga seisunditel võib olla erinev intentsionaalne sisu ja seega ei sõltu fenomeniline karakter vaid intentsionaalsusest. Ümberpööratud Maa on täpselt nagu Maa, kuid sealsed füüsilised värvid ja värve tähistavad mõisted on meie omade suhtes komplementaarvärvide vastu ära vahetatud. Samuti on ära vahetatud värve tähistavad sõnad. Nii on meie Maa rohelised asjad neil punased, kuid neid nimetatakse ikkagi rohelisteks. Oletame, et mõni Maa elanik kolib ümberpööratud Maale ja tema silmadesse on sisestatud värve vastupidiseks muutvad läätsed. Ta ei märka erinevusi värvides võrreldes maa omadega. Tema vaimuseisundite esituslik sisu nihkuks vastavusse ümberpööratud Maa elanike omaga, kuid värvide fenomeniline karakter jääks tema jaoks muutumatuks (Block 1996). Seega ei ole

fenomeniline karakter ammendatud esitusliku sisu poolt ja vaimne värv eksisteerib.

4.1.3 Fenomeniline karakter kui objektiivne omadus

Seisukoht, et fenomenilised omadused on esituslikud, on vastuolus nagelliku arusaamaga fenomenilisest teadvusest kui subjektiivselt kogemuslikust. Intentsionalismi järgi ei ole küsimusele, mis tunne on olla nahkhiir, sugugi keeruline vastata. Kui soovime teada saada, mis tunne on olla mõni teine olend, peame vaatama, milliseid nähtusi see olend vaimus esitab ja millised on nende nähtuste omadused. Kui me neid omadusi tundma õpime, siis teamegi, mis tunne on see olend olla, kuna fenomenilised omadused ongi esituslike nähtuste omadused (Kim 2006: 225) Nahkhiire puhul on tähelepanuväärne nende kajalokatsiooni võime. Intentsionalismi järgi teame, mis tunne on lennata nahkhiirena kajalokatsiooni abil, kui uurime seda, milliste objektide järgi ta ruumis orienteerub. Intentsionalistlik seisukoht eirab seda, et nahkhiire kogemuses võib subjektiivsusel olla osa, mis ei lase tema kogemust esituslikele omadustele taandada.

Intentsionalismi järgi on kogemuse fenomenilised omadused objektiivsed väliste objektide omadused esitatuna teadvuslikus kogemuses. Naturalistlik lähenemine nagu esituslik teadvuse teooria on, peaks arvestama kõigi olemasolevate tõenditega, kuid ei suuda seda, kui ei arvesta kogemuse subjektiivsusega (Mendelovici ja Bourget 2014). Seda näitab ka asjaolu, et leidub palju ebakõlasid vaimuseisundite esitusliku sisu ja mis on esitatavate asjade omadused väliskeskkonnas (Pautz 2014a).

Hulga keemiliste ainete maitsete fenomenilised sarnasused ja erinevused ei korreleeru nende ainete keemiliste omaduste erinevuste ja sarnasustega. Näiteks erinevad apartaami (ingl. k. *aspartame*) ja tema stereoisomeeri maitse tugevalt, kuigi keemiliste ühenditena on nad väga sarnased, erinedes vaid kahe vesiniku aatomi paigutuse poolest. Aspartaam maitseb magusalt, samas tema stereoisomeer on väga mõrkja maitsega. (Walters 1996) Tsitruse koostises leiduv neohesperidiin (ingl. k. *neohesperidin*) on maitsetelt väga mõrkjas, kui eemaldada üks süsinik-hapniku ahel, tekib neohesperidiindivesinikkalkoon (ingl. k. *neohesperidin dihydrochalcone*), mis on väga magus. Samuti võivad väga erineva keemilise koostisega ained maitseta ja lõhnata sarnaselt. Sarnased probleemid kaasnevad ka nägemise puhul värvitajuga ja kuulmise puhul helitugevusega. (Pautz 2014a)

Esituslik teooria eeldab näiteks realismi värvide suhtes. Värvid on intentsionalismi järgi objektiivsed avalikud füüsiliste pindade ja objektide omadused. Kui värvi fenomenilist karakterit kirjeldatakse välise esitusliku omadusena ja esituslikku omadust omakorda dispositsioonina kutsuda tajus esile värvi fenomeni, oleks antud tsirkulaarne seletus. (Lycan 2015) Kuid ei ole selge, millele värvid kui objektiivsed omadused välismaailmas vastama peaksid. On näiteks välja pakutud, et värv on pindade spektraalne peegeldusvõime (Byrne & Hilbert 2003). Kuid kõigi selliste seletuste säilivad ebakõlad, mida selle töö raames ei ole võimalik käsitleda. Teooriad, mis käsitlevad kogemuse fenomenilist karakterit kui esituslikku, ei arvesta kõigi tõenditega, kuna nad ei suuda seletada seda, mis toimub selliste ebakõlaliste juhtumite puhul.

Intentsionalism ei tõmba fenomenilise teadvuse ja intentsionaalsuse vahele teravat eristust, käsitledes kogemuse fenomenilisi omadusi esitusliku sisuna. Eesmärgiks on raske probleemi ületamine, fenomenilisuse redutseerimisega esituslikule sisule, mida on omakorda võimalik käsitleda füüsikalistlikult. Fenomenilisi omadusi, näiteks värve, käsitletakse intentsionalismis välise objektide objektiivsete omadustena. Kuid kogemuste fenomenilised karakterid ja esitatavate nähtuste füüsikaline olemus ei paista omavahel kooskõlas olevat. Ned Blocki ümberpööratud spektri argumendid, mis kirjeldavad olukordi, kus esituslik sisu ja fenomeniline karakter lahknevad, valmistavad sellele teooriale samuti raskusi. Intentsionalistid apelleerivad läbipaistvusele, kuid pole sugugi selge, kas kogemus ikka on läbipaistev, kuna on toodud ka selliseid näiteid, mille puhul kogemus on märgatav. Seega on küsitav, et fenomenilist teadvust on võimalik samastada esitusliku sisuga. Selleks, et esituslikku teooriat kaitsta, on vajalik leida kõigile fenomenilistele omadustele, mis ei näi midagi esitavat, usutav esituslik sisu.

4.2 Fenomeniline intentsionaalsus

Püüded intentsionaalsust naturaliseerida on viinud selleni, et intentsionaalsust nähakse omadusena, mida saab omistada kolmanda isiku perspektiivist, selleks et seletada ja ennustada inimese käitumist. Kogemuse seesmine subjektiivsus on selle käigus kõrvale jäänud. Kuid intentsionaalsus ei ole ainult seletuslik abivahend, vaid nähtus, mis meile subjektiivselt teadvuslikus kogemuses ilmneb. (Kriegel 2011) Fenomenilise intentionaalsuse

teooria seob omavahel intentsionaalsuse ja fenomenilise teadvuse, võttes samas arvesse ka kogemuse subjektiivsust.

Intentsionalismi järgi seisneb kogemuse fenomeniline karakter kogemuse intentsionaalses sisus, kuid osa autoreid leiab, et fenomeniline teadvus ise on intentsionaalsuse aluseks. Fenomeniline intentsionaalsus on seisunditel puhtalt nende teadvuslikkuse alusel. Fenomenilise karakteri olemasolu on see, mis teeb teadvustatud kogemuse selliseks, nagu see on. Fenomenilise karakteri alusel on kogemusel intentsionaalne sisu.. Seda võib mõista kaheti. Ühe arusaama järgi on fenomeniline karakter esmane, nii et intentsionaalsus põhineb fenomenilisel karakteril. Teisalt võib seda mõista nii, et intentsionaalsus sõltub küll fenomenilise karakteri olemasolust, kuid põhinemist või esmasust ei oletata. (Kriegel 2011) Mõistan oma töös fenomenilist intentsionaalsust just viimases tähendusest, kuna see on esmasuse suhtes neutraalne. See tähendab, et intentsionaalsust peaks mõistma fenomenilise teadvusega kaasnevana, kuid mitte tingimata sellest tulenevana.

Fenomeniliste seisundite intentsionaalsuse põhijooned on erinevad mittefenomenilisest intentsionaalsusest. Intentsionaalsus, mis põhineb fenomenilisel teadvusel, ehk fenomeniline intentsionaalsus, on selle käsitluse kohaselt kogu intentsionaalsuse tuletuslik alge. See tähendab, et kogu mittefenomeniline intentsionaalsus on vähemalt osaliselt tuletatud fenomenilisest intentsionaalsusest. Tavaliselt arvatakse, et leidub küll seisundeid, mille intentsionaalsus ei ole fenomeniline, kuid selliste seisundite intentsionaalsus on tuletuslik. Tuletuslikud ehk mitteteadvustatud vaimuseisundid on intentsionaalsed vaid siis, kui need on sobivalt seotud teadvustatud vaimuseisunditega (Kriegel 2013).

Võib küsida, millistele vaimuseisunditele fenomenilise intentsionaalsuse teooriates fenomenilisust omistatakse. Kui fenomenilisust piiratakse emotsioonide ja erinevate kehaliste aistingute ehk seisunditega, mis ei ole kognitiivsed ega konatiivsed, vajab kognitiivsete ja konatiivsete seisundite intentsionaalsus eraldi seletust. Kui fenomenilisust omistatakse ka kognitiivsetele ja konatiivsetele seisunditele, võib nende intentsionaalsust käsitleda fenomenilisusel põhinevana. Juhul, kui tunnistada mittefenomenilise intentsionaalsuse olemasolu, tuleb välja selgitada kas ja milline on sellisel puhul intentsionaalse sisu seos fenomenilisusega. Käsitledes mittefenomenilist intentsionaalsust fenomenilisuse kaudu, on võimalik omistada intentsionaalsust seisunditele, mis ei ole fenomenilised, kuid mis

sellegipoolest näivad omavat sisu, ilma et peaksime intentsionaalsuse fenomenilisest teadvusest lahtutama. Mis tähenduses võime üldse rääkida fenomenilise ja intentsionaalse lahtutamatuses, kui on olemas mittefenomeniline intentsionaalsus?

Võib eristada nelja erinevat tüüpi mittefenomenilise intentsionaalsuse käsitlust: potentsialism, inferentsialism, eliminativism ja interpretivism (Kriegel 2011). Interpretivismi puhul sõltub mittefenomeniline intentsionaalne sisu sellest, milline see parima võimaliku teadvusliku tõlgenduse korral oleks. Searle'i (1991) kaitseb potentsialismi, mille järgi mittefenomenilised seisundid võivad olla seesmiselt intentsionaalsed, kuid vaid juhul, kui need seisundid on potentsiaalselt teadvustavad ehk fenomenilised. Horgan, Tienson ja Graham (2004) ning Loar (1995) kaitsevad inferentsialistlikku seisukohta, mis väidab, et mittefenomeniliste seisundite seesmine intentsionaalsus tuleneb sobivatest järelduslikest või põhjuslikest suhetest fenomeniliselt intentsionaalsete seisunditega.

Ekstreemsema vaatekoha järgi on kogu intentsionaalsus fenomeniline ja teadvustamata intentsionaalsust lihtsalt ei eksisteeri. Eliminativismi mittefenomenilise intentsionaalsuse suhtes kaitsevad Strawson ja Georgalis. Strawsoni (2008) järgi võivad teadvustamata nähtused (dispositsioonilised seisundid, tekstid, pidid) olla küll millegi kohta, kuid see ei tähenda, et need oleksid intentsionaalsed, kuna millegi kohta olemine ei ole intentsionaalsusele piisav tingimus.

Vaatlen järgnevalt, millised on nende teooriate järgi seosed mittefenomenilise intentsionaalsuse ja fenomenoloogia vahel. Eliminativismi puhul see probleem üles ei kerki, kuna mittefenomenilist intentsionaalsust ei ole selle arusaama järgi olemas. Searle'i potentsialismi järgi peab mittefenomeniline seisund olema potentsiaalselt fenomeniline, et tal oleks intentsionaalne sisu. Selleks peab seisundil olema aspektuaalne kuju, mille alusel see on teadvustatav. (Searle 1991: 52). See on vaimuseisundite subjektiivne esinemisviis, mis märgib asjaolu, et asjad ei esine vaimus kunagi lihtsalt, vaid alati mingist aspektist. Näiteks veest saab mõelda kui H₂O-st või nagu veest. Aspektuaalne kuju on see, mis eristab mõtteid Veenusest kui Hommiku- ja Õhtutähest. Teadvustamata vaimuseisundite aspektuaalset sisu ei ole võimalik kindlaks määrata, aga nende subjektiivne aspektuaalne kuju säilib selle tõttu, et neid on potentsiaalselt võimalik teadvustada. Searle jätab aga lahtiseks, millised on potentsiaalselt teadvustatavad vaimuseisundid ja millised omadused need potentsiaalselt

teadvustatavaks teevad.

Kui lähtuda seisukohast, et mittefenomeniline intentsionaalsus on tuletuslikes seostes fenomeniliselt intentsionaalsete seisunditega, omistame intentsionaalsuse selle alusel, kas mittefenomenilised seisundid on kognitiivsetes süsteemides fenomenilistega tuletuslikes seostes. Meil ei ole garantiid, et sellised mittefenomenilised seisundid, millele muidu omistatakse intentsionaalsust, on fenomeniliste seisunditega integreeritud. Teisalt on inferentsialistliku käsitlemise puuduseks ka asjaolu, et paljud seisundid võivad olla erinevatel aegadel kas teadvustatud või teadvustamata. Jääb ebaselgeks, kuidas selliste seisundite vahelised tuletuslikud suhted saavad kõigi seisundite mittefenomenilise intentsionaalsuse tagada. (Kriegel 2011)

Interpretivismi puhul, mida kaitseb Kriegel (2011), on mittefenomeniliste seisundite tuletuslik intentsionaalne sisu on selline, mis tal parima võimaliku teadvusliku tõlgenduse järgi oleks. Kriegel täpsustab ka parima võimaliku tõlgenduse tingimusi. Teadvustamata seisunditel on selle arusaama kohaselt intentsionaalne sisu vaid juhul, kui ideaalne tõlgendaja tõlgendaks teadvustatult, et sellel on intentsionaalne sisu. Samas jääb küsitavaks, milline on selle intentsionaalsuse staatus seisundi jaoks: kas seisund on intentsionaalne ainult selle tõttu, et parim võimalik tõlgendus ütleks nii. Parim võimalik tõlgendus peab intentsionaalsust omistama mingitelt alustelt lähtuvalt. Kuid on ebaselge, millised need alused peaksid olema.

4.2.1 Introspektiivne tuvastatavus

Üks fenomenilise intentsionaalsuse pooldajate põhilisi argumente on osutamine sellele, et fenomeniline intentsionaalsus on introspektiivselt ilmne. Kui oma teadvusvoole tähelepanu pöörata, siis peaks selgeks saama teadvusseisundite intentsionaalsus ning ka see, et nende intentsionaalsus põhineb fenomenilisel olemusel. Väidetavalt ei ole võimalik fenomeniliselt lahutada puhast visuaalset kogemust selle kogemuse objekte eristavast olemusest. Me ei suuda oma kogemuses pöörata tähelepanu selle mitteintentsionaalsetele, objektidest ja nende omadustest lahutatavatele komponentidele. (Loar 2003) Seda asjaolu selgitab fenomenilise intentsionaalsuse pooldajate arvates kõige paremini see, et fenomenilisus ja intentsionaalsus ei ole lahutatavad.

Fenomenilisi omadusi kogeme esmajoones ruumis enda suhtes paiknevate objektide omadustena. Kõiki ühe objekti omadusi kogetakse ühtsusena ruumis, sellele objektile kuuluvatena, mitte eraldiseisvate aistingutena. Lisaks on kogemuses objektid ruumis liikuvad ja ajaliselt püsivad. Tajukogemuse fenomenilised omadused on suunatud kestvatele ruumilistele objektidele. (Horgan & Tienson 2002) Näiteks ka valukogemus, millel on selge fenomenoloogia, on fenomenilise intentsionaalsuse teooria järgi läbinisti intentsionaalne. Valu on tunne, mida subjekt kogeb kindlas paigas enda kehas. See on fenomeniline vaimuseisund, mille fenomenoloogia sisaldab endas suunatust teatud paika kehas (Crane 2003: 12,17).

Selline argumentatsioon sarnaneb teatud määral läbipaistvuse ideele, mida intentsionalism oma käsitluse toetuseks kasutab. Kogemuses on fenomeniline karakter objektist lahutamatu. Seega ei saa pöörata tähelepanu oma kogemusele, ilma et pööraks samas tähelepanu selles esinevale intentsionaalsele sisule. Erinevus on selles, et intentsionalistid pooldavad tüüpiliselt eksternalistlikku seisukohta, mille järgi vaimuseisundid on suunatud välistele objektidele, fenomenilise intentsionaalsuse pooldajad leiavad aga, et ehkki fenomenoloogia võib olla põhjuslikes või seletuslikes seostes väliste asjaoludega, ei ole viimased piisavad, et fenomenoloogiat konstitueerida (Horgan ja Tienson 2002). Fenomeniline intentsionaalsus peab fenomenilisust intentsionaalsuse allikaks, intentsionalism aga väidab, et fenomeniline tuleneb intentsionaalsest sisust. Põhjus, miks ümberpööratud spektri argumendid ei ohusta fenomenilise intentsionaalsuse teooriaid, seisneb selles, et vaimuseisund ongi fenomenilise intentsionaalsuse järgi sellise intentsionaalsusega, mida fenomeniline karakter esitab.

Võime küll nõustuda, et introspektiivses kogemuses näivad fenomenilisus ja intentsionaalsus olevat tihedalt seotud, kuivõrd ei saa eristada puhast kogemust seal esinevatest objektidest. Kuid see ei anna alust väitele, et intentsionaalsus tuleneb fenomenilisusest, mis ei ole väliselt konstitueeritud, või vastupidi, et fenomenilisus seisneb esituslikus sisus. Kogemuse üle reflekteerimine iseenesest jätab selle küsimuse lahtiseks, kui just juba eelnevalt ei lähtuta kindlatelt teoreetilistelt alustelt. Seega on fenomenilise teadvuse ja intentsionaalsuse omavahelise suhte selgitamiseks tarvis täpsemaid argumente.

Toon välja ühe mõtteeksperimenti, mille Loar (2003) oma seisukoha demonstreerimiseks on esitanud. Näeme järjest mitut üksteisest eristamatut sidrunit ja sealjuures on meil iga sidruni kohta üks singulaarne demonstratiivne mõte (näiteks „See on kollane.“). Pärast

sidrunite nägemist saame teada, et osa nähtud sidrunitest olid hallutsinatsioonid. Kuid mu demonstratiivsed mõtted esitasid kõiki sidruneid ühel moel, see tähendab, neil oli samasugune intentsionaalne sisu. Kõik demonstratiivsed mõtted püüavad visuaalselt eristada mingit objekti. Sõltumata sellest, kas sidrun oli tõeline või hallutsinatoorne, on kõigil kogetud sidrunitel ühine fenomeniline karakter, milles sisaldub ka nende kogemuste suunatus ehk intentsionaalsus.

See juhtum peaks demonstreerima, et suunatus on mitterelatsiooniline. Objektist sõltumatus väljendab Loari puhul nii seda, et intentsionaalse sisu olemasolu ei sõltu välisest osutusest, kui ka seda, et tema arvates ei ole olemas pelgalt intentsionaalseid objekte, mida intentsionalism on postuleerinud, et seletada vaimuseisundite suunatust asjadele, mida ei eksisteeri. Seega on tema jaoks ainuke võimalus, et taju intentsionaalsus tuleneb selle fenomenilisest karakterist.

Üks küsimus, mille alusel erinevate intentsionaalsuse teooriate vettpidavust kontrollida, on, et kuidas vaimuseisundid saavad käia asjade kohta, mida ei eksisteeri, näiteks fiktiivsete või müütiliste tegelaste kohta. Võime mõelda asjadest, mida ei ole olnud, näiteks lumeinimesest. See kergitab küsimuse, et millele meie mõte suunatud on, kui seda, millele ta esmapilgul peaks olema suunatud, ei eksisteeri. Tutvustan lühidalt seda, kuidas intentsionaalsust on käsitletud ning kas ja millised on nende käsitluste raames võimalused selle probleemi lahendamiseks.

Üks teoreetiline võimalus on intentsionaalsuse käsitlemine rahuldustingimustena (Searle 1983). Näiteks minu uskumus, et sajab, on rahuldatud juhul, kui tõepoolest sajab. Kui intentsionaalsust käsitleda rahuldustingimuste kaudu, peaksid kõik mitteeksisteerivate asjadega suhestuvad vaimuseisundid lihtsalt väärad olema (Siewert 2011). Väited, et „Pegasus on tiivuline hobune” ja „Pegasus on tavaline hobune”, oleksid mõlemad ühevõrra valed. Kuid teatud mõttes on esimene väide siiski õigem kui teine. Ehkki ei ole ühtegi tegelikku asja, mis rahuldaks Pegasususe kohta käivaid väiteid, teame kreeka mütoloogiast, et Pegasususe puhul peetakse silmas jumalikku tiivulist hobust. Intentsionaalsuse käsitlemine rahuldustingimuste kaudu nõuab lisaseletust, et mis mitteeksisteerivate asjade kohta käivaid seisundeid rahuldab.

Analüütilises traditsioonis on keskne intentsionaalsuse käsitlemine vaimu- või

intentsionaalse sisuna. Kui keegi usub, et p , siis tema vaimusisu on p . Vaimusisu on see, mida kaks vaimuseisundit jagavad, kui neil on sama sisu, ja see, mis teeb sama tüüpi vaimuseisundid erinevaks. Seda teooriat võib siduda rahuldustingimuste teooriaga, kuna sisu võib anda vaimuseisundile tõetingimused. Samas intentsionaalsuse käsitlemine vaimusisuna iseenesest ei nõua, et peaks olema mingi väline objekt, millega vaimuseisund on seotud. Selle käsitluse raames on leitud viise, kuidas seletada seda, et vaimuseisundid käivad mitteeksisteerivate asjade kohta. (Siewert 2011)

Pelgalt intentsionaalsed objektid on objektid, mida ei eksisteeri välises maailmas ja mida ei eksisteeriks, kui neile ei oleks suunatud ükski vaimuseisund. Mitteeksisteerivaid asju esitavad vaimuseisundid on jälil-olemise suhtes pelgalt intentsionaalsete objektidega. Pelgalt intentsionaalsete objektide postuleerimine intentsionalismi poolt on problemaatiline, kuna nõuab tohutu hulga abstraktsete, mentaalsete või mitteeksisteerivate objektide postuleerimist ja seega väga raskesti kaitstavatele seisukohtadele pühendumist. Kriegel leiab, et mitteeksisteerivatele asjadele suunatud vaimuseisundite intentsionaalsust on mõistlik käsitleda mitterelatsiooniliselt ja pakub välja intentsionaalsuse adverbialistliku käsitluse. (Kriegel 2008). Fenomenilise intentsionaalsuse teooria pooldajad leiavad, et fenomenilise intentsionaalsuse teooria raamistikus ei ole mitteeksisteerivate objektide postuleerimine vajalik. Sellel põhjusel on nende teooria eelistatav intentsionalismile.

4.2.2 Intentsionaalsuse mitterelatsiooniline käsitlus

Intentsionaalsuse teooriate seas võib eristada teooriaid, mis käsitlevad intentsionaalsust akti ja objekti vahelise suhtena, ning adverbialistlikke teooriaid. Adverbialism võimaldab jätta kõrvale puhtalt intentsionaalsed objektid. Näiteks „näen rohelist” võiks ümber sõnastada adverbialistlikult: „näen rohelisel”. Sealjuures esimesel puhul on esil suhe tajuja ja tajuobjekti vahel, teisel juhul aga on esil taju omadus. See peaks näitama, et taju relatsioonilisus pole paratamatu. (Kriegel 2008) Adverbialistlik käsitlus on eelistatav relatsioonilisele käsitlusele, kuna võimaldab lahendada mitteeksisteerivatele asjadele suunatuse küsimuse. Kuigi loomulikum oleks öelda „Ma mõtlen lumeinimesest”, annab taju mitterelatsioonilisust paremini edasi kohmakas lause „Ma mõtlen lumeinimeseliselt (ingl.k. *Bigfootly*, *Bigfoot-wise*)”.

Kriegeli käsitluses ei nõua millegi esitamine vaimus suhet objektiga, vaid seda, et esitamine toimuks mingil moel (nt punaselt, lumeninimeseliselt). See omadus, mis mitterelatsiooniliselt esitab, on fenomenilise adverbialismi kohaselt fenomeniline karakter. Intentsionaalsete vaimuseisundite ja nende osutuste vahel võib olla kontingentne seos, kuid ükski väline objekt ei konstitueeri intentsionaalsust. Kui käsitleda intentsionaalsust akti ja objekti suhtena nagu intentsionalism, peaks järelduma, et intentsionaalse seisundi objekt eksisteerib. Kuid kui käsitleda esitatavat esitamise omadusena, ei järeldu sellest esitatava objekti eksistents. (Kriegel 2008) Fenomeniline intentsionaalsus on eelistatav intentsionalismile, kuna selle raames on võimalik anda lihtsam seletus mitteeksisteerivaid objekte esitavate vaimuseisundite intentsionaalsusele.

4.2.3 Fenomenilised teisikud

Tüüpiline argument, mida fenomenilise intentsionaalsuse kaitseks esitatakse, apelleerib intuitsioonile, et fenomeniliselt identsetel olenditel on identne intentsionaalsus. Fenomeniline identsus seisneb kogu fenomenilise kogemuse täpses sarnasuses läbi nende eksistentsi (Horgan & Tienson 2002). Võime ette kujutada endale fenomeniliselt identseid teisikuid, kes kellest üks on aju vannis ja teine kaksik-Maa elanik. Fenomenilise intentsionaalsuse pooldajad argumenteerivad, et kui teisikute vaimne elu on fenomeniliselt täpselt selline, nagu meie oma, on ka nende vaimuseisundite intentsionaalne sisu meie omale identne. See intentsionaalsus, mida fenomenilised teisikud omavahel jagavad, ongi fenomeniline intentsionaalsus. Fenomeniline intentsionaalsus on kitsas, mis tähendab, et see on määratud ainult subjekti seestmistest omadustest, mitte keskkonnast. Ehkki vaimuseisundite sisu võib vastata tegelikule olukorrale väljaspool subjekti, ei ole see intentsionaalsus esituslik, nagu väidavad intentsionalismi pooldajad.

Kui leiab aset millegi kogemine, näiteks kui vaadatakse viltust pilti seinal, on selle kogemuse täpsust võimalik hinnata. Kogemuse täpsust hindavad fenomenilised teisikud näiliselt ühel viisil, kasutades näiteks vaaderpassi, et kontrollida, kas pilt on ikka viltu. Seda teevad teatud tähenduses ühtmoodi nii meie maailmas paiknev teisik, vanniaju kui ka kaksik-Maa elanik. Ehkki vanniaju ei ole kehastunud, on tema fenomenoloogia täpselt selline nagu kehastunud teisikul, mis tähendab, et ta suhestub justkui samamoodi oma teadvuses esineva

maailmaga. Selles mõttes on tõesustingimused fenomeniliselt konstitueeritud. Kui teisalt, kuivõrd minul ja minu kaksik-Maa teisikul on pildi vaatamise puhul tegu erinevate piltidega ning vanniajust teisiku vaimuseisundil ei olegi välist osutust, sõltuvad tõesustingimused ka välisest olukorrast. (Horgan ja Tienson 2002)

Fenomeniliste teisikute puhul on küsimuse alla seatud seda, kas neid ikka on võimalik ette kujutada. Väites, et nad on kujuteldavad, juba lähtutakse teoreetilisest eeldusest, et füsikalism on väär ja fenomeniline intentsionaalsus ei sõltu välisest maailmast (Wilson 2003). Intentsionalismi järgi ei oleks fenomeniliste kaksikute intentsionaalsus kattuv, kuna nende esituslik sisu erineb. Kaksik-Maa teisiku intentsionaalne sisu oleks meie omast erinev, sest ta asub teises keskkonnas. Vanniaju fenomenoloogia ei esita aga üldse midagi või esitab pelgalt intentsionaalset objekti. Seega on tegu meie omast erineva esitusliku sisuga.

Wilson (2003) väidab, et tema isiklikult suudab tuvastada intentsionaalseid seisundeid, millel ei ole fenomenilist karakterit. Sellest võib tema sõnul järeldada, et kujutlusliku esilemanamise tulemused, mida fenomenilise intentsionaalsuse kaitsjad kasutavad, erinevad sõltuvalt subjektist ja ajast. See, mida introspeksioonist leitakse, võib sõltuda hoopis taustateooriast ehk sellest, mida loodetakse leida. (Wilson 2003) Wilsoni näide intentsionaalsetest ilma fenomenilise karakterita seisundist (mõte, et Bush on president) on kognitiivne seisund. Kognitiivsete seisundite fenomenilisus ei ole aga fenomenilise intentsionaalsuse pooldajate seas sugugi üheselt omaks võetud. Kui kognitiivseid seisundeid käsitletakse mittefenomeniliselt, siis oleks nende intentsionaalsus tuletuslik. Kognitiivne fenomenoloogia on selline valdkond, mille olemasolu üle vaieldakse tihti introspektiivsetele argumentidele tuginedes. Kui osa filosoofe on täiesti veendunud, et kognitiivsetel nähtustel on iseseisev fenomeniline karakter, siis teised väidavad, et nad ei suuda introspeksioonis midagi sellist tuvastada. Fenomenilise intentsionaalsuse teooria jaoks ei ole seetõttu nii oluline, kas kognitiivsetel seisunditel tuvastatakse fenomeniline karakter või mitte.

Kuid sellist tüüpi argumendid, kus eeldatakse, et teisikute fenomenoloogia oleks identne, ei pruugi reduktsionismi vastu toimida. Kirjeldatud argumendid kasutavad internalistlikku intuitsiooni, et kogemus kaasneb subjekti seesmistega omadustega ning seesmistad teisikud jagavad fenomenoloogiat. Püütakse näidata, et reduktsionistlikud teooriad ei ole sellise intuitsiooniga kooskõlas. Kuid selline intuitsioon ei pruugi sugugi nii enesestmõistetav olla,

kuna inimõtte ajaloos on ka eksternalism tunnetuse suhtes levinud. Naiivrealismi, meeleanndmete teooria ja intentsionalismi järgi võivad seesmist teisekute vaimuseisundite fenomenilised karakterid erineda. (Pautz 2014b) Seega ei saa teooriaid kõrvale jätta lihtsalt selle tõttu, et need internalistliku intuitsiooniga kooskõlas pole.

Pautz ise ei vastandu seisukohale, et kogemuse fenomeniline karakter on kitsas. Kuid ta leiab, et fenomeniliste teisekute, ümberpööratud spektri ja vaimse värvi argumendid ei ole selle piisavad selle näitamiseks. Selleks, et kaitsta seisukohta, et fenomeniline intentsionaalsus on kitsas, tuleks lähtuda empiirilistest argumentidest, mida ta on ka ise esitanud. Tema põhiline argument on, et meelelised kvaliteedid on paremini korreleeritud neuraalsete mustritega ajus kui millegagi välises keskkonnas. (Pautz 2014a) Tõin punktis 4.1.3 juba näiteid keemilistest elementidest, mille keemilised erinevused ja sarnasused ei korreleeru nende kogemuses esinevate erinevuste ja sarnasustega.

Fenomenilise intentsionaalsuse pooldajad ei pea tingimata füsikalistlikele kaalutlustele vastanduma ega eeldama, et füsikalism on vää. Naturalistlikud kaalutlused võivad jälgimissuhte teooriatest paremini toetada fenomenilise intentsionaalsuse teooriaid. Kui teadvus on naturaliseeritav, peab ka fenomeniline intentsionaalsus olema naturalistlik, kuna see apelleerib vaid teadvusele ja teistele naturalistlikele nähtustele. Kui aga teadvust ei ole võimalik naturaliseerida, peab tegu olema uue ontoloogiliselt fundamentaalse entiteediga, mida ei saa füüsilistele nähtustele redutseerida. (Mendelovici & Bourget 2014) Sellest võib järeldada, et ontoloogiline naturalism ei saa olla fenomenilise intentsionaalsuse teooria tagasilükkamise aluseks. Teadvustatud kogemus on konkreetne naturaalne nähtus, millega naturalistlikud vaimukäsitlused peaksid arvestama ja seda on võimalik lahti seletada füüsikalisi mõisteid kasutades (Strawson 2008).

Fenomenilise intentsionaalsuse teooriatel on intentsionalistlike teooriate ees mõned eelised. Nimelt ei valmista fenomenilisele intentsionaalsusele probleemi esituslike teooriate vastu esitatud argumendid nagu ümberpööratud spekter ja ebakõlalised juhtumid, kuna fenomeniline intentsionaalsus ei käsitle fenomenilisi omadusi objektiivsete väliste omadustena. Eksternalism fenomeniliste omaduste suhtes on küsitav, kuna kogemuse kvalitatiivsete omaduste juures on midagi, mis ei ole nende esitusliku sisu poolt määratud (Kim 2006: 227). Fenomenilise intentionaalsuse teooria suudab enam arvestada kogemuse

subjektiivsusega. Fenomenilise intentsionaalsuse teooria nõrk koht võib olla argumentatsioonis hüpoteetilistele näidetele toetumine.

Fenomeniline intentsionaalsus peab omaks võtma intentsionaalsuse mitterelatsioonilise käsitluse, samas kui intentsionalism lähtub seisukohast, et intentsionaalsus on relatsiooniline. Intentsionaalsuse relatsiooniline käsitlus on problemaatiline selle tõttu, et meie intentsionaalne sisu võib hõlmata mitteeksisteerivaid asju ja samuti ebakõlaliste juhtumite tõttu, mille puhul vaimuseisundi fenomeniliste karakterite erinevused ja sarnasused ei vasta füüsilistele erinevustele ja sarnasustele välismaailmas.

Kokkuvõte

Käsitlesin oma töös fenomenilise teadvuse ja intentsionaalsuse omavahelist suhet. Fenomeniline teadvus on vaimunähtuste juurde kuuluv subjektiivne „mismoodi see on” (*what-it-is-like*) tunne. Intentsionaalsus kuulub samuti vaimunähtuste juurde, tähistades nende võimet käia millegi kohta ehk sisu. Neid kahte vaimu omadust on analüütilises vaimufilosoofias käsitletud lahutatuna. Intentsionaalsust on peetud füüsikalistlikult seletatavaks, samas kui fenomenilisust on käsitletud teadvuse raske probleemina, mis pole naturaliseeritav. Kuid viimastel aastakümnetel on vaimufilosoofias kerkinud üles teistsuguseid lähenemisi intentsionaalsuse ja fenomenilise teadvuse omavahelisele suhtele. Nimelt on neid hakatud käsitlema lahutamatuks. Fenomenilist teadvust ja intentsionaalsust seovad omavahel lahutamatuks kaks teooriat: esitusliku teadvuse teooria ehk intentsionalism ja fenomenilise intentsionaalsuse teooria.

Intentsionalism on seisukoht, mille järgi vaimuseisundi fenomenilisus on samane selle esitusliku ehk intentsionaalse sisuga. Kuna fenomeniline karakter on samastatud esitusliku sisuga, mis omakorda on naturalistliku eelduse kohaselt neuraalsete ja komputatsiooniliste mehhanismide kaudu kirjeldatav. Seega kujutab intentsionalism endast fenomenilise teadvuse naturaliseerimise püüet. Fenomenilise intentsionaalsuse teooria väidab, et intentsionaalsus põhineb fenomenilisel teadvusel. Fenomenilise intentsionaalsuse teooria ei taanda kogemuse fenomenilist karakterit ega intentsionaalset sisu, vaid neid käsitletakse pigem kitsastena, see tähendab, välisest keskkonnast konstitutiivselt sõltumatuks.

Intentsionalistlikud teadvuse käsitlused toetuvad kogemuse väidetavale läbipaistvusele. See tähendab, et introspeksioonis ilmnevad nende arvates vaid kogemuse esituslikud omadused ehk objektid, kogemus ise jääb aga läbipaistvaks, kuivõrd sellele pole võimalik tähelepanu pöörata. Selle idee vastu argumenteerimiseks tuuakse näiteid kogemuse omadustest, mis pole esituslikud, kuid on introspekteeritavad. Intentsionalismi vastu argumenteeritakse ka ümberpööratud spektri argumente kasutades. Esituslik teooria käsitleb fenomenilisi omadusi väliste objektiivsete omadustena. Kuid see on problemaatiline, kuna kogemuse fenomenilised omaduste omavahelised erinevused ja sarnasused ei korreleeru eriti kogetavate omaduste füüsiliste erinevuste ja sarnasustega. Samuti on argumenteeritud, et

teadvuse juurde kuulub subjektiivne aspekt, millega selline käsitlus ei suuda arvestada.

Fenomenilise intentsionaalsuse teooria võtab kogemuse subjektiivsust arvesse, kuna intentsionaalne sisu põhineb selle käsitluse kohaselt fenomenilisel teadvusel, mis on subjektiivne. Kui intentsionalism käsitleb intentsionaalsust jälil-olemise suhtena, see tähendab suhtena subjekti ja objekti vahel, siis fenomenilise intentsionaalsuse teooria võib lähtuda mitterelatsioonilisest intentsionaalsuse käsitlusest. Kriegel (2011) on esitanud näiteks adverbialistliku intentsionaalsuse käsitluse. Intentsionaalsuse mitterelatsiooniline käsitlemine võimaldab seletada seda, kuidas vaimuseisundid saavad käia asjade kohta, mida ei eksisteeri. Selleks on intentsionalism postuleerinud pelgalt intentsionaalsed objektid, mis on problemaatiline (Kriegel 2008).

Üks põhilisi ideid, millele fenomenilise intentsionaalsuse teooria toetub, on intuitsioon, et fenomeniliselt identsetel olenditel on kattuv intentsionaalsus. Fenomenilised teisikud on meile fenomeniliselt identsete vaimuseisunditega olendid: vannaaju ja kaksik-Maa teisik. Sellistele argumentidele toetumine on küsitav, kuna see, mida peetakse kujuteldavaks, võib sõltuda teoreetilistest aluseeldustest. Samas suudab fenomenilise intentsionaalsuse teooria ületada argumendid, mida esitatakse intentsionalismi vastu: ümberpööratud spektri argumendid, argumendi, et fenomenilised omadused ei korreleeru objektide füüsiliste omadustega ja argumendi, et kogemusel on subjektiivne aspekt, mis ei sisaldu esituslikus sisus.

Kirjandus

Block, N. (1996). Mental paint and mental latex. *Philosophical issues*, 19–49.

Brentano, Franz 2006 [1874/1924]. Psüühiliste ja füüsiliste nähtumuste eristusest. *Akadeemia*, 18 (1): 58–77; tlk B. Mölder.

Byrne, A. (2001). Intentionalism defended. *Philosophical Review*, 199–240.

Byrne, A. & Hilbert, D. R. (2003). Color realism redux. *Behavioral and Brain Sciences*, 26 (01), 52–59.

Crane, T. (2003). The intentional structure of consciousness. In A. Jokic and Q. Smith (Eds.), *Consciousness: New Philosophical Perspectives*. (pp 33–56). Oxford and New York: Oxford University Press 2003).

Chalmers, D. J. (1995). Facing up to the problem of consciousness. *Journal of consciousness studies*, 2 (3), 200–219.

Chalmers, D. J. (1997). *The conscious mind: In search of a fundamental theory*. New York: Oxford University Press.

Dretske, F. (1995). *Naturalizing the mind*. Cambridge: MIT Press.

Gallagher, S. & Zahavi, D. (2012). *The Phenomenological Mind* (2nd ed.). London: Routledge.

Horgan, T., & Tienson, J. (2002). The intentionality of phenomenology and the phenomenology of intentionality. In D. J. Chalmers (Ed.), *Philosophy of mind: Classical and contemporary readings* (pp. 520–532). New York: Oxford University Press.

Horgan, T., Tienson, J. & Graham, G. (2004). Phenomenal Intentionality and the Brain in a Vat. *Current Issues in Theoretical Philosophy*, 2, 297.

Kim, J. (1996). *Philosophy of Mind*. Westview Press.

Kriegel, U. (2006). Theories of consciousness. *Philosophy Compass* 1/1, 58–64.

Kriegel, U. (2008). The dispensability of (merely) intentional objects. *Philosophical Studies*, 141 (1), 79–95.

Kriegel, U. (2011). *The Sources of Intentionality*. New York: Oxford University Press.

Kriegel, U. (2013). The phenomenal intentionality research program. In U. Kriegel (Ed.), *Phenomenal intentionality*. (pp 1–26). New York: Oxford University Press.

Laanpere, T. (2011). Teadvuse ja intentsionaalsuse lahutat(av)usest analüütilises vaimufilosoofias. Raamatus „Filosoofia ja analüüs: Analüütilise filosoofia seminar 20” (Toim. B. Mölder, J. Kangilaski). (lk 198-218). Tartu: EÜS Veljesto Kirjastus.

Lycan, W. (2015) Representational Theories of Consciousness. In Zalta, E. N. (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* <http://plato.stanford.edu/archives/sum2015/entries/consciousness-representational/> v ä l j a otsitud 29.04.2015.

Loar, B. (2003). Phenomenal intentionality as the basis of mental content. In M. Hahn & B. Ramberg (Eds.), *Reflections and Replies: Essays of the philosophy of Tyler Burge*. (pp 229–258). Cambridge MA: MIT Press.

Pautz, A. (2014a). The Real Trouble with Phenomenal Externalism: New Empirical Evidence for a Brain-Based Theory of Consciousness. In Brown R. (Ed.) *Consciousness Inside and Out: Phenomenology, Neuroscience, and the Nature of Experience* (pp. 237–298). Springer Netherlands.

Pautz, A. (2014b). The Real Trouble with Armchair Arguments Against Phenomenal Externalism. *New Waves in Philosophy of Mind*, 153–181.

- Pitt, D. (2004). The phenomenology of cognition Or What is it like to think that P? *Philosophy and Phenomenological Research*, 69, 1–36
- Marr, D. (1982). *Vision: A computational investigation into the human representation and processing of visual information*. San Francisco: Freeman and Company.
- Mendelovici, A., & Bourget, D. (2014). Naturalizing intentionality: Tracking theories versus phenomenal intentionality theories. *Philosophy Compass*, 9 (5), 325–337.
- Nagel, T. (1974). What is it like to be a bat?. *The philosophical review*, 435–450.
- Searle, J. R. (1983) *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (1991). Consciousness, unconsciousness and intentionality. *Philosophical Issues*, 45–66.
- Siewert, C. (2011). Consciousness and Intentionality. In Zalta, E. N. (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* <http://plato.stanford.edu/archives/fall2011/entries/consciousness-intentionality/> välja otsitud 29.04.2015.
- Smith, D. W. (2013) Phenomenology. In Zalta, E. N. (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* <http://plato.stanford.edu/archives/win2013/entries/phenomenology/> välja otsitud 13.05.2015.
- Strawson, G. (2008) *The Significance of Consciousness*. Princeton NJ: Princeton University.
- Zahavi, D. (2005). Intentionality and experience. *Synthesis philosophica*, 20 (2), 299–318.
- Tye, M. (1995). *Ten Problems of Consciousness: A Representational Theory of Mind*. MIT Press.
- Van Gulick, R. (1995). How should we understand the relation between intentionality and phenomenal consciousness? *Philosophical Perspectives*, vol. 9, AI, Connectionism and

Philosophical Psychology, 271–289.

Van Gulick, R. (2014). Consciousness. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. In Zalta, E. N. (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/consciousness/> välja otsitud 12.05.2015.

Walters, D. E. (1996). How are bitter and sweet tastes related?. *Trends in Food Science & Technology*, 7 (12), 399–403.

Wilson, R. A. (2003). Intentionality and phenomenology. *Pacific Philosophical Quarterly*, 84 (4), 413–431.

Summary

The Inseparability of Phenomenal Consciousness and Intentionality

Phenomenal consciousness and intentionality have generally been treated separately by philosophy of mind. However, recently some authors have started to question their separability. Two groups of theories which do not draw a sharp distinction between intentionality and phenomenal consciousness are representational theories of consciousness and theories of phenomenal intentionality. Their reason for denying that the separability of phenomenality from intentionality are contrasting. Representational theories equate the phenomenal character of experience with representational content, which can in turn be explained in physicalistic terms. The theory of phenomenal intentionality, on the other hand, takes intentionality to be constitutively depend on phenomenal consciousness. This paper will review arguments in favor and against both theories and conclude that theory of phenomenal intentionality might be preferable.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Triinu Eesmaa,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose "Fenomenilise teadvuse ja intentsionaalsuse lahutamatus", mille juhendaja on Bruno Mölder
 - 1.1 reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 25.05.2015